Ioan-Aurel POP

Despre latinitatea limbii române

I.-A. P. – membru al Academiei Române, rector al Universității Babeș-Bolyai, directorul Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române. Domenii de competență: istorie medievală, instituții medievale, paleografie latină. Semnează numeroase lucrări de sinteză, între care: *Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură)*, București, 2002; *„Din mâinile valahilor schismatici...” Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, 2011; *Contribuții la istoria culturii românești (Cronici brâncovene din secolele XVII-XVIII)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2011; *Eminescu și Transilvania (sau elogiul culturii naționale românești)*, Cluj-Napoca, 2014 ș.a.

Mai întâi, se cuvine să mulțumesc acestei venerabile *alma mater* pentru onoarea deosebită pe care mi-a făcut-o. Este o apreciere care se răsfrânge asupra școlii istorice a Clujului academic și universitar...

În răspunsul meu la această prea generoasă *Laudatio*, vreau să fac anumite referiri la limba română, cu toate că nu sunt filolog. Mai întâi, înainte să fiți descumpăniți, îngăduiți-mi să vă spun rațiunile pentru care fac acest lucru.

Singurul popor care are ca Sărbătoare Națională o zi închinată limbii este poporul nostru, prin ramura sa moldoveană. Această zi se serbează la 31 August și amintește momentul când, sub stăpânire sovietică încă, românii din stânga Prutului au revenit la grafia latină, sfidând regimul comunist de atunci. De altminteri, imnul însuși al țării românești dintre Prut și Nistru este un prinos adus limbii... De la o vreme, târziu, ne-am luat și noi de seamă și am decis ca Ziua Limbii Române să fie o sărbătoare și dincoace de Prut... Mai bine mai târziu decât deloc!

Text rostit pe 3 iunie 2015 la festivitatea conferirii titlului doctor honoris causa de către Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș. Cu acest prilej revista noastră adresează felicitări distinsului istoric Ioan-Aurel Pop, mulțumindu-i și pe această cale pentru bunăvoința de a publica textul în „Limba Română”.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

În al doilea rând, pentru unii dintre români, încă înainte de a exista România, patria s-a definit prin limbă (Mihail Kogălniceanu definea, la Iași, la 1843, patria ca toată acea întindere de loc pe care se vorbea românește. Pentru alții, limba a fost chiar patria (Nichita Stănescu: „Patria mea este limba română"). Pentru alții, limba a fost sfântă (vezi Alexei Mateevici, cu a sa *Limba noastră*).

Pentru cercetătorii trecutului, limba este un tezaur de surse istorice!

Pentru mine, limba este un organism viu, care se naște, crește, se dezvoltă, îmbătrânește și moare odată cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit drept mijloc de comunicare. Pe de altă parte, limbile, ca și popoarele, nu mor niciodată, ci se topesc unele în altele. Din această perspectivă, româna este latina dunăreană (Iancu Fischer), așa cum s-a transformat ea în ultimele două milenii. Popoarele care au creat limbi literare – cu opere scrise – sunt popoare civilizate, trainice, creatoare de istorie.

Îndrăznesc să vă vorbesc despre limba română, deși sunt doar lingvist prin adopțiune. Nu voi vorbi despre limba română în general – decât la început –, ci despre limba română din secolul al XVI-lea. Așa că vă rog să îmi acordați circumstanțe atenuante. Vorbesc despre limba română din trecut, iar tot ceea ce este trecut aparține istoriei. La Universitate, între primele lucruri învățate de la dascălii mei a fost acela că istoria nu se poate face fără științe auxiliare și fără filologie clasică, medievală și modernă.

*

Studiul sistematic al limbilor este o disciplină ca oricare alta și se face de către specialiști. Acest adevăr nu-i împiedică însă pe mulți amatori să se pronunțe în variate maniere, conducând adesea la confuzii și dezorientări în rândul publicului larg. Această soartă a avut-o și limba română, mai ales că situația sa *sui generis* predispune la diferite supoziții și interpretări.

Astăzi nu mai susține nimeni în chip serios că româna nu este o limbă romanică, chiar dacă încă mai este plasată în companii ciudate, alături de limbile slave, sau este clasificată după criterii nepotrivite, uneori mai

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

mult geografice decât lingvistice. Recent mi-a atras atenția un articol de Corneliu Riegler, intitulat ritos „Falsificarea istoriei în manualele românești". Autorul este deranjat de faptul că Alexandru Graur sublinia, în 1947, „de cel puțin cinci ori, pe parcursul a trei pagini, originea latină a limbii române", când, de fapt, vocabularul limbii române ar fi „mai mult nelatin"[1].

Mai întâi, Alexandru Graur avea perfectă dreptate: limba română este o limbă neolatină, fără nicio îndoială, și spun asta toți specialiștii serioși, de la Carlo Tagliavini până la Alf Lombard și din Evul Mediu până astăzi. Repetarea obsesivă a autorului român avea tâlcul ei, pe de o parte, fiindcă chiar între români se mai găsiseră cârtitori, unii din necunoștință de cauză, alții cu scopuri insidioase; pe de alta, marele savant Alexandru Graur prevestea parcă ceea ce avea să se întâmple nu peste mult timp, în „obsedantul deceniu", când limba română urma să fie declarată, din rațiuni politice, slavă.

În altă cuprindere, vocabularul nu este un criteriu esențial de clasificare a unei limbi. Concludent în acest sens este exemplul limbii engleze, o limbă germanică ornată cu un vocabular majoritar romanic (neolatin). Nu este însă și cazul limbii române, al cărei vocabular este în cea mai mare parte latin și neolatin. Este drept că, dintre cele peste 50.000 de cuvinte ale limbii române, numai circa 2.000 de cuvinte-bază (adică fără derivatele lor, care sunt foarte multe) sunt moștenite direct din limba latină, dar aceasta este situația în fiecare dintre limbile romanice[2]. Altfel spus, limba română nu are mai puține cuvinte moștenite din latinește decât celelalte limbi romanice. Pe lângă această zestre normală, foarte bogată, mai sunt mii de cuvinte-bază latine și neo-latine, preluate copios în românește de-a lungul timpului, din Evul Mediu până astăzi.

Aici apare și chestiunea „relatinizării limbii române", chestiune reală, dar preluată în chip amator și semidoct de unii, răuvoitor și tendențios de alții. Autorul citat mai sus, în articolul din „Cultura", deplânge ocolirea în manualele de gimnaziu și de liceu a acestei importante chestiuni a „relatinizării" limbii prin intermediul francezei, în secolul al XIX-lea. Mai întâi, „relatinizarea" – câtă a fost și dacă a fost – s-a făcut începând cu secolul al XVIII-lea, prin uriașul efort de occidentalizare a lumii românești întreprins de Școala Ardeleană, iar apoi de către curentul la-

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

tinist (cu toate exagerările care au urmat). În al doilea rând, după cum vom dovedi mai jos, a fost vorba mai mult despre o îmbogățire și modernizare a limbii noastre – proces prin care au trecut atunci aproape toate limbile europene – decât de o „relatinizare". Termenul acesta din urmă sugerează sau induce în mințile amatorilor ideea că limba noastră nu ar fi fost romanică (neolatină) înainte de secolul al XIX-lea și că ar fi devenit astfel prin efortul artificial al unor învățați și al elitei boierești trimise să studieze în Franța („bonjuriștii"). Or, realitatea limbii române nu are nicio legătură cu acest proces, de altminteri foarte important pentru occidentalizarea civilizației românești, pentru sincronizarea culturii noastre cu cea europeană.

Așa-zisa relatinizare, despre care vorbesc mulți, dar pe care o cunosc în detaliu, după metode științifice, puțini, s-ar fi produs – ni se spune cel mai adesea – în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Pentru a constata în chip documentat dacă a fost așa sau nu, este nevoie de o operațiune simplă, adică de a vedea cum arăta limba noastră înainte de aceste secole, mai exact înainte de 1700.

Există cel puțin două căi în vederea lămuririi acestei chestiuni, a specificului limbii române vechi: prima are în vedere analizarea mărturiilor din epocă, adică de dinainte de secolul al XVIII-lea, despre limba română, cu metodele validate în prezent de către istorici; a doua se referă la studierea textelor transmise de atunci (tot de dinainte de secolul al XVIII-lea), cu metodele recunoscute astăzi drept corecte de către lingviști.

1. Mărturiile autorilor străini despre limba română medievală și modernă timpurie sunt arhicunoscute în România, dar sunt aproape ignorate în exterior. Se cunosc peste o sută de izvoare narative din secolele al XV-lea și al XVI-lea care atestă caracterul romanic al limbii române. Cele mai multe aparțin autorilor italieni, care, în funcție de gradul lor de cultură, cataloghează româna ca fiind o limbă latină coruptă (modificată) sau drept o italiană stricată. Primii sunt, de regulă, învățați, umaniști, oameni ai bisericii, soli, secretari regești, notari etc., iar cei din categoria a doua sunt negustori, militari, aventurieri, oameni simpli. Cei de alte etnii – germani, slavi, greci, francezi, spanioli și alții – vorbesc despre latinitatea limbii române, constatată în mod direct sau prin mărturiile altora. Mai există o categorie a autorilor

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

locali, unguri și sași, trăitori printre români, care sunt capabili să dea și exemple concrete ca să arate latinitatea românei. În fine, sunt și relatări românești despre latinitatea românei, inaugurate de Nicolaus Olahus și continuate apoi în chip copios de umaniștii târzii, de preiluminiști și de iluminiști.

Mă voi referi aici doar la o categorie specială de izvoare de acest gen, anume la acele surse care nu doar constată latinitatea românei, ci și plasează româna, în chip explicit, printre limbile romanice. În acest demers, doresc să aduc un omagiu marelui lingvist Eugeniu Coșeriu (1921-2002), acela care a făcut cel dintâi această întreprindere. Indirect, omagiul se îndreaptă și spre Sextil Pușcariu (1877-1948), cel mai mare lingvist român din toate timpurile, primul rector român al Universității mele.

Gilbert Genebrard, cu numele latinizat *Genebrardus* sau *Genibrardus* (cca. 1537-1597), învățat benedictin din Auvergne, profesor la College Royal din Paris, mare erudit, în cartea sa *Cosmographia*, dedicată originii și diversității limbilor (publicată în 1580), constată: „Ebraica este limba originară a omenirii", iar „latina <este matricea> italienei, românei, francezei și spaniolei" (*Latina Italicae, Valachicae, Gallicae & Hispanicae*)[3].

Andrés de Poza sau, în grafia epocii sale, Poça (cca. 1530-1595), avocat din Bilbao, profesor de navigație la San Sebastian, în lucrarea sa *De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas...*, Bilbao, 1587, scrie: „Din limba latină au rezultat limbile naționale care acum se folosesc în Italia, Spania, Franța și Țara Românească" (*De la lengua latina han resultado las generales che agora se usan en Italia, España, Francia y Vvalachia*)[4]. După textul spaniol, în lucrarea lui Poza urmează un fel de rezumat în latină, unde se spune că romanii și-au impus limba lor în întreg cuprinsul Imperiului, cu excepția Greciei și a Cantabriei[5]: „Astfel valahii, zișI așa de la comandantul militar Flaccus, având-u-i acum la miazănoapte pe ruteni și Dunărea la miazăzi, păstrează (au) până acum evidente mărturii ale limbii latine, deși așa de schimbată încât cu dificultate un italic l-ar înțelege pe un valah" (*Sic Vvalacchi a Flacco Romani exercit[us] duce sic dicti nunc Rutheniam habent[es] a Septentrione et Danubium a Meridie, Latinae adhuc linguae vestigia habent manifesta etsi tam immutata ut cum difficultate Italus Vvalacchum intelligat*")[6].

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

La ambii autori de mai sus, româna apare ca limbă romanică de sine stătătoare, alături de italiană, spaniolă și franceză, și nu doar ca o formă a romanicei care să poată fi explicată prin alta. Sunt primele texte cunoscute în care i se recunoaște românei această poziție. Româna este plasată de Poza între „limbile naționale" sau principale (*lengua general*), și nu între cele derivate (locale). Originea latină a românei, ca și asemănarea cu italiana erau demult cunoscute autorilor italieni, umaniștilor din Peninsulă, dar, tot datorită lor, româna apărea și ca o formă aberantă a italienei[7].

Elveţianul Conrad Gesner (1516-1565), în lucrarea sa *Mithridates. De differentiis linguarum...*, afirmă că doar trei limbi romanice sunt de sine stătătoare, anume *Italica*, *Hispanica* și *Gallica* (adică italiana, spaniola și franceza)[8]. Despre română spune că „este tot grai romanic (după cum atestă Enea, papa Pius), dar în mare parte schimbat și greu inteligibil pentru un om italic" (*Valachis etiam Romanus est sermo (ut Aen. Pius refert), sed magna ex parte mutatus et homini Italico vix intelligibis*)[9]. Prin urmare, la Gesner, româna este o limbă romanică, dar derivată din italiană, și nu o limbă de sine stătătoare.

Abia francezul Claude Duret (1570-1611), în lucrarea apărută postum *Tresor de l'Histoire des Langues...*, traduce în franceză pasajul citat din Genebrard, plasând astfel și româna alături de italiană, spaniolă și franceză[10]. Tot alături de italiană, spaniolă și franceză apare româna în poezia *Zlatna*, a germanului Martin Opitz (1597-1639)[11]. La rândul său, la 1671, englezul Stephen Skinner (1623-1667), în *Etymologicon Linguae Anglicanae*, arăta că din „mama latină" (*matrix Latina*) derivau „italiana, spaniola, franceza și româna" (*Italica, Hispanica, Gallica et Vallachica*)[12]. Aceste patru limbi sunt numite, în „Prefața către cititor" (*Prefatio ad Lectorem*), „fiice" (*filiae*), „vițe" / „ramuri" (*traduces*) sau „derivate" (*derivatae*) ale „mamei latine"[13].

Tot la 1671, suedezul Georg Stiernhielm (1598-1672), în prefața intitulată *De linguarum origine*, a ediției și traducerii sale din Ulfilas, enumeră și româna printre limbile romanice. El cunoaște „șapte limbi noi" (*septem linguae novae*) care își au originea în latină și care sunt: „italiana, spaniola, franceza, retoromana, catalana, sarda și româna" (*Italica, Hispanica, Gallica, Rhaetica, Sardica, Sardica vulgaris și Walachica*)[14]. Pentru fiecare, autorul dă câte un „Tatăl nostru" ca mostră de

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

limbă. După Stiernhielm se conduce și Georgius-Caspar Kirchmajer 1635-1700), care enumeră, în studiul *De lingua vetustissima Europae Celtica et Gothica* (Wittenberg, 1686), aceleași limbi romanice[15], dar menționează sarda doar o dată (la predecesorul său, catalana apărea cu numele de sardă, iar sarda propriu-zisă cu numele de sardă populară)[16].

Germanul Andreas Müller (1630-1694), în culegerea sa de variante ale „Tatălui nostru" (*Oratio orationum...*), publicată sub numele de Thomas Lüdeken, la 1680, include și româna între „mlădițele" sau „fiicele" (*propagines*) latinei[17]. Textul „Tatăl nostru" românesc se află, la acest autor, printre versiunile latino-romanice, împreună cu cele în latină, franceză, italiană, friulană, retoromană, spaniolă, catalană sau „sarda vorbită ca în orașe" (*Sardica ut in oppidis loquuntur*), sardă sau „sarda ca la sate" (*Sardica ut in pagis*) și portugheză, și anume pe ultimul loc în această serie, după *versio Berriensis* (o formă a provensalei) care lipsește. Andreas Müller este printre puținii autori vest-europeni care recunosc și afirmă latinitatea românei în secolul al XVII-lea. El o face nu doar tacit, ci și direct. În clasificarea limbilor europene (fără să facă vreo deosebire între limbile naționale și dialecte), el distinge o grupă romanică („Latina și mlădițele sau fiicele descendente din ea" = *Latina ejusque propagines aut filiae descendentes*): „latina, franceza, italiana, friulana, retoromana, spaniola, catalana[18], sarda[19], portugheza, basca, provensala și româna" (*Latina, Gallica, Italica, Forojuliana, Rhaetica, Hispanica, Sardica ut in oppidis, Sardica ut in pagis, Lusitanica, Bascajna, Berriensis și Valachica*)[20]. Basca e pusă aici greșit, probabil din rațiuni geografice[21].

Alți autori care încadrează româna în mod explicit între limbile romanice – și care o consideră, împreună cu celelalte limbi romanice, ca ramură de același rang a latinei – provin din Transilvania, fiind cunoscători direcți ai graiului românesc. Astfel, Szamosközi István, cu numele latinizat Stephanus Zamosius (cca. 1565-1612), în ale sale *Analecta lapidum...*, scrie că românii sunt urmașii romanilor (colonia romanilor s-a transformat în neamul românilor), că această descendență e atestată de limba lor, desprinsă din latină, la fel ca limbile italiană, spaniolă și franceză: „Vechea limbă latină s-a topit în patru dialecte speciale și foarte deosebite, în italiană, franceză, spaniolă, română, în care urmele unicei limbi latine strălucesc drept dovezi indubitabile" (*Vetus Latina lingua, in quatuor praecipuas, longeque discrepantes disperdita est dialec-*

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

tos, in Italicam, Gallicam, Hispanicam, Valachicam, in quarum singulae Latinae linguae vestigia non dubiis indiciis elucent)[22]. El mai adaugă că românii se numesc pe sine romani (*Quin etiam sese adhuc Romanos appellant*)[23]. După impunerea stăpânirii principelui român Mihai Viteazul asupra Transilvaniei, opinia lui Zamosius – profund afectat de marile evenimente de atunci – se schimbă, iar admirația față de români este înlocuită cu ura. Acum el spune că nu romanii (retrași la sud de Dunăre în secolul al III-lea al erei creștine), ci dacii romanizați, trăitori vreme de două secole sub jugul romanilor, au păstrat limba latină, care s-a transformat apoi în română[24]. Această teorie, în fond, nu este foarte departe de realitate, dar, pentru umanistul afectat de stăpânirea românească din Transilvania anilor 1599-1600, ea are un tâlc aparte: românii nu trebuie să fie urmașii nobililor și civilizaților romani, ci ai barbarilor daci, fie ei și romanizați. Menționata ajustare politică nu afectează însă în niciun fel plasarea românei între limbile romanice, după cum fusese făcută anterior de către autorul pomenit. Un alt autor local maghiar – din afara Transilvaniei, dar cunoscător direct al realităților românești – a fost Istvánffy Miklos, latinizat Nicolaus Isthvanfius Pannonius (1535 sau 1538-1615), episcop, istoric și diplomat al împăratului Rudolf al II-lea. Acest umanist, în lucrarea *Historiarum de rebus Ungaricis...*, plasează și el, fără dubii, româna alături de celelalte limbi romanice: „Cele două Țări Românești, care în acest timp se cunosc cu numele de Moldova și Țara de peste munți, erau chemate de către antici, împreună cu Transilvania, cu numele unic de Dacia: și fuseră aduse în ea colonii ale romanilor, în afară de nenumăratele monumente vechi de piatră și de marmură care au fost construite și care se văd până acum ridicate; chiar acel argument și mărturie este că locuitorii folosesc limba romană stricată, de altfel, care este foarte asemănătoare spaniolei și francezei, și chiar italienei, încât, fără mult efort, ei se pot înțelege prin viu grai în raporturile reciproce" (*Duas Valachias, quae hoc tempore Moldaviae et Transalpinae nomine censentur, simul cum Transilvania, veteres uno Daciae nomine appellabant: fuisseque in eam Romanorum colonias deductas, praeter innumera antiquitatis monumenta saxis et marmoribus incisa et adhuc extantia, illud etiam argumento et testimonio est, quod incolae Romana lingua quamquam corrupta, utuntur, quae Hispanicae et Gallicae atque etiam Italicae adeo similis est, ut non magno labore ad mutuum sermonis commercium, intelligi queat*)[25].

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

Aceste date, provenite de la fața locului și publicate în limba latină în Occidentul Europei, au fost preluate apoi și de alți autori. Astfel, pasajul de mai sus al lui Zamosius este reprodus mai târziu de Marcus Zuerius Boxhorn (1612-1653) – în *Historia Universalis Sacra et Profana a Christo nato ad annum usque MDCL*, Leiden, 1652, p. 180 –, iar de la Boxhorn trece la Christian Hartknoch (1644-1687) – în *Alt- und Neues Preussen*, Frankfurt și Leipzig, 1684, p. 68: „Căci se știe că limba valahă nu este altceva decât latina, astfel încât și Stephanus Zamosius arată că limba latină are acești patru urmași, limbile velșă, franceză, spaniolă și valahă”[26]. Pasajul citat al lui Isthvanfius a trecut fără îndoială la Johannes Gradelehnus (care îl redă în germană, în *Hungarische, siebenbürgische, moldau-wallach-türck, tartar-persan – und venetianische Chronica*, 1665, p. 4). Georg Kreckwitz, probabil sas originar din Transilvania, preia cuvânt cu cuvânt același pasaj (în *Totius principatus Transylvaniae accurata descriptio*, Nürnberg și Frankfurt, 1688, p. 27), tot în germană[27]. Independent de autorii maghiari pomeniți mai sus, sasul Johannes Troester, din Sibiu (în *Das Alt- und Neu-Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbuergen*, Nürnberg, 1666, pe 350-351), spune, pe baza experienței personale, că româna este mai apropiată de latină decât italiana, spaniola și franceza[28].

Prin urmare, începând cu secolul al XVI-lea, deopotrivă autorii localnici (din spațiul carpato-danubian) și occidentali au considerat româna drept limbă romanică și au plasat-o, în general, între celelalte limbi născute din limba latină. Mărturiile de mai sus, databile în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, au fost grupate cronologic de Eugeniu Coșeriu astfel: Genebrard – 1580, Poza – 1587, Zamosius – 1593, Duret – 1613, Isthvanfius – 1622, Opitz – 1623, Boxhorn – 1652, Gradelehnus – 1665, Troester – 1666, Skinner – 1671, Stiernhielm – 1671, Hartknoch – 1684, Kirchmajer – 1686, Kreckwitz – 1688. Faptul că unii dintre autorii pomeniți au preluat datele de la alții, fără să-i cunoască direct pe români, nu schimbă cu nimic esența problemei. Concluzia este că, mult înainte de presupusa „relatinizare a românei” – înțeleasă de unii în mod tendențios –, limba română era considerată, în cercurile savante și nu numai, drept neolatină, alături de celelalte limbi romanice occidentale.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

2. Structura lexicală a textelor românești rămase din secolele XVI-XVII stă și ea mărturie asupra caracterului limbii. Exemplele de mai jos, culese numai din secolul al XVI-lea, sunt edificatoare:

2.1. Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung[29] are în total 202 cuvinte românești, dintre care 12 au origini nelatine. Prin urmare, proporția cuvintelor latine este de 94,06%, iar a nelatinelor de 5,94%. Proporția cuvintelor slave (opt dintre cele 202) este de 3,96% din total. Exemple: corabie, boier, megieș, slobozie, lotru, a păzi. Celelalte sunt de origine necunoscută, maghiare (oraș, meșter), grecești (frică).

2.2. Un zapis de vânzare din Gorj, din 1563-1564[30], cuprinde 344 de cuvinte românești, dintre care 30 sunt cu origini nelatine. Ca urmare, proporția cuvintelor latine este de 92,28%, iar a celor nelatine este de 8,72%. Cuvintele slave, 9 în total, reprezintă 2,62%. Exemple: vreme, a plăti, megieș, vrednic, vadră. Celelalte sunt din substratul preroman (moștean, moșie), maghiare (jale), grecești (aspri), necunoscute (buiestru, iar, ban, poloboc).

2.3. Un zapis de vânzare din Moldova, de la 4 aprilie 1577[31], cuprinde 106 cuvinte românești, dintre care 85,85% de origine latină și 14,15% nelatine. Cuvintele slave reprezintă 8,49% (zapis, ocină, veac, a clăti, tocmeală, suliță, diac, pecete). Origine necunoscută: adică, sută, ban. Turcă: tătar. Preromană: moșie. Greacă (diminutivat românește): spătărel.

2.4. Un zapis de împărțire din Maramureș, dat la 24 mai 1593[32], cuprinde 277 de cuvinte românești, dintre care 17 (6,14%) sunt de origine nelatină, restul (93,86) fiind latine. Slave sunt 1,80%, între acestea fiind: tabără, vrajbă, slăvit, veșnic, protopop. Ungurești sunt: șogor, ioșag, chip, a cheltui, fisolgabir, varmeghie. Etimologie necunoscută: adică.

2.5. O scrisoare către Petru Șchiopul, din 10 iulie 1593[33], are 527 de cuvinte românești, dintre care 58 (11%) sunt de origine nelatină, iar 89% sunt latine. Dintre cele 58 de cuvinte de origini diverse, 33 (6,26%) sunt slave, precum: iubit, sfat, vodă, vreme, stolnic, a grăi, vornic, lesne, treabă, slujbă, zăbavă, nădejde, milostiv, sminteală, vrăjmaș, prieten, a pofti, ispravă, a tocmi, ceas, cinste. Celelalte sunt din substratul preroman (moșie, îngropat), ungurești (gând, chip, a îngădui,

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

a sârgui), grecești (neofit), turcești (pașa, ereiz, tefterdar), de origine necunoscută (iar).

2.6. Catehismul lui Coresi[34] cuprinde 1.355 de cuvinte românești, dintre care 1.211 de origine latină (87,38%), 147 slave (10,85%), restul fiind de alte origini (maghiară, grecească, fondul autohton).

2.7. Pravila lui Coresi[35] cuprinde 2.493 de cuvinte românești, dintre care 2.004 latine (76,97%), 430 slave (16,29), restul fiind de alte origini.

2.8. Codicele Teodorescu[36] cuprinde 1.743 de cuvinte românești, dintre care 1.499 sunt de origine latină (86%), 193 slave (11,07%) slave, restul fiind de alte origini.

2.9. Glosele Bogdan[37] cuprind 1.450 de cuvinte-text, dintre care de origine latină sunt 1.219 (84,06%), de origine slavă sunt 175 (12,07%), restul fiind maghiare, grecești, necunoscute.

2.10. Prefețele și epilogurile din secolul al XVI-lea au 5.195 de cuvinte românești, dintre care latine 4.355 (84%), slave 658 (12,63), restul fiind maghiare, necunoscute, grecești, autohtone, germane (un cuvânt). Câteva exemple individuale de astfel de prefețe și epiloguri:

– Coresi, Întrebare creștinească[38] (215 cuvinte, 187 latine – 87,98%, 28 nelatine, din care slave 18, adică 8,37%);

– Coresi, Tetraevangheliar[39] are 140 de cuvinte, dintre care 116 latine (82,86%), 20 slave (14,28%);

– Coresi, Tâlcul evangheliilor[40] are 314 cuvinte-text, dintre care 280 latine (89,17%), 28 slave (8,92%);

– Coresi, Molitvenic[41] are 428 de cuvinte, dintre care 378 latine (88,31%), 37 slave (8,65%);

– Coresi, Evanghelie cu învățătură[42]: din totalul de 1.844 de cuvinte românești ale prefeței și predosloviei, 1.621 (87,90%) sunt de origine latină, iar 223 (12,10%) de alte origini (dintre acestea 166, adică 9%, sunt slave). Exemple de cuvinte slave: a ceti, așijderea, praznic, sfânt, trup, tipăritură, milă, voievod, duh etc.;

– Palia de la Orăștie, din 1582[43]: din cele 1.811 cuvinte românești ale prefeței, 1.534 sunt latine (84,71%), 277 nelatine (15,29%). Dintre nelatine, 193, adică 10,66%, sunt slave.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

Firește, datele de mai sus sunt parțiale și sumare. Un inventar al tuturor autorilor și textelor care, de la finalul etnogenezei până în secolul al XVII-lea inclusiv, susțin latinitatea limbii române ar fi impresionant. Personal, numai între 1501 și 1593, am numărat circa 35 de autori italieni care susțin că româna descinde din latină sau că este înrudită cu latina și italiana. În textele românești studiate, proporția cuvintelor de origine latină utilizate – fără analize de detaliu – este mai mare de 80%. Detalierile ar demonstra că și incidența cuvintelor, și structura gramaticală a acelor texte conduc spre aceeași concluzie: româna a fost și este o limbă romanică. Faptul poate să fie cu atât mai surprinzător, cu cât româna este singura limbă romanică aflată, în Evul Mediu, în imposibilitatea de a-și fortifica și lărgi latinitatea prin împrumuturi din limba cultă utilizată, așa cum au putut face italiana, franceza, spaniola etc. Românii, având drept limbă de cult, de cancelarie și de cultură slavona, și-au îmbogățit limba lor vernaculară și literară cu slavisme. Și cu toate acestea, latinitatea limbii nu a fost afectată.

Prin urmare, limba noastră este cel mai important izvor istoric viu, aflat la îndemâna tuturor, mărturisitor al romanității românilor. Prin latinitate ne-am păstrat individualitatea în „marea slavă" în care ne aflăm și ne-am legat și re-legat mereu de civilizația occidentală, de unde ne tragem ființa și rostul în această lume.

Sunt cuvinte care au făcut istorie și prin care se poate explica istoria noastră mai bine decât prin alte surse. Așa sunt *bătrân*, *biserică*, *păcură*, *ai* (usturoi), *nea*, *păcurar*, *amăgire* (*admăgire*) etc. Despre unele știm destul de exact când au pătruns în limbă și cum au făcut istorie.

Distinși ascultători,

Îngăduiți-mi să închei cu un izvor istoric, așa cum se cuvine!

Am vrut, cu modeste mijloace, să aduc un elogiu limbii române și nu am reușit! Dar, demult, pe la 1480-1490, a reușit cu siguranță un umanist și cronicar italian, Antonio Bonfini – secretar al regelui Matia Corvinul – care i-a lăudat pe români, pe care i-a cunoscut direct, pentru latinitatea lor. Bonfini se miră cum au putut românii, adică acele „colonii romane" aduse de Traian, „înecate de valul de barbari", să păstreze limba latină la Dunăre și în Carpați. Și tot el răspunde cum s-a putut petrece această minune: „Înecate sub valul de barbari, ele – coloniile romane din Dacia –

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

mai exală limba romană și, ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieții, cât a limbii”[44]. Cu alte cuvinte, românii și-au putut menține identitatea fiindcă și-au prețuit mai mult limba decât viața! Ce elogiu mai frumos poate fi adus limbii noastre și, odată cu aceasta, poporului care a creat-o și a conservat-o ca pe o „comoară”?

Românii sunt români datorită limbii lor!

Note

[1] Cultura. Fundația Culturală Română, serie nouă, anul IX, nr. 36 (487), joi 2 octombrie 2014, p. 10.

[2] Marius Sala, *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*, București, 2010, p. 175.

[3] Eugeniu Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*, în românește de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, 1994, p. 11-12.

[4] Andrés de Poça, *De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas, en que de paso se tocan algunas cosas de la Cantabria*, Bilbao, 1587, fol. 13, apud A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1993, p. 137, nota 173. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 12 sqq.

[5] Provincie autonomă în nordul Spaniei, cu centrul la Santander.

[6] Vasile Bogrea, *Mențiuni umaniste despre noi*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, 1921-1922, p. 363. Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 137. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 13.

[7] E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 14.

[8] Conrad Gesner, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum que hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Zürich, 1555, p. 25v. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 14.

[9] Conrad Gesner, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum que hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Zürich, 1555, p. 57v. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 14. A. Armbruster, *op. cit.*, p.106, nota 79.

[10] Claude Duret, *Tresor de l'Histoire des Langues de cest Univers...*, Cologny, 1613, p. 269. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15.

[11] Martin Opitz, *Zlatna, oder von Ruhe des Gemüths*, Leignitz, 1623. M. Opitz, *Teutsche Poemata*, ediție de G. Witkowski, Halle a. S., 1902, p. V, XLIII.

[12] Stephen Skinner, *Etymologicon Linguae Anglicanae*, Londra, 1671. Giuliano Bonfante, *Studi romeni*, Roma, 1973, p 300.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

[13] E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 15.
[14] Georg Stiernhielm, *D. N. Jesu Christi SS. Evangelia ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo... ex Graeco Gothicè translata...*, Stockholm, 1671. E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 15, p. 26, notele 28 şi 29.
[15] Giuliano Bonfante, *Studi romeni*, Roma, 1973, p. 299.
[16] E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 15-16.
[17] Thomas Lüdeken, *Oratio orationum, SS. Orationis Dominicae Versiones praeter Authenticam ferè Centum*, Berlin, 1680, p. 3.
[18] „Sarda ca la oraşe".
[19] „Sarda ca la sate".
[20] E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 16, 26-27, notele 31-32.
[21] La p. 38 a lucrării sale, Müller alias Lüdeken reproduce un „Tatăl nostru" românesc numit în mod corect „valah" (*Valachica versio*), pentru a prelua însă şi textul românesc al aceleiaşi rugăciuni de la Stiernhielm, numit, în mod inexplicabil, „velş" (*Wallica versio*). Vezi E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 16. Totuşi, o anumită explicaţie s-ar putea încerca: Andreas Müller – destul de superficial în unele demersuri ale sale – a confundat forma *Wallica* („Velşă") cu *Wallachica* („Valahă"), uitând că, în aceeaşi lucrare, un „Tatăl nostru" românesc era deja inclus. Mulţi autori au perpetuat eroarea aceasta până astăzi, deşi Lorenzo Hervás a îndreptat-o la 1797 (E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 27, nota 32). Chiar recent (2014), în România, pornind de la această eroare, s-a scris că româna este identică ori foarte asemănătoare cu limba velşă!
[22] Stephanus Zamosius, *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum* , Francofurti ad Moenum, 1598, p. 12. Prima ediţie a apărut la Padova, în 1593. A. Armbruster, *op. cit.*, p. 153-154 (textul latin la p. 154, nota 40). E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 20-21. Pentru date ample despre Zamosius şi români, vezi Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la români (1566-1608)*, Cluj, 1928, passim.
[23] St. Zamosius, *op. cit.*, p. 12.
[24] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 154.
[25] Nicolaus Isthvanfius Pannonius, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXIV*, Coloniae Agrippinae, 1622, p. 219. Armbruster, *op. cit.*, p. 155-156. E. Coşeriu, p. 20-21.
[26] E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 21. Aici, italiana este confundată cu velşa, probabil din cauza aceleiaşi asemănări terminologice ca şi în cazul confuziei consemnate deja a velşei cu valaha.
[27] E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 21.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)

[28] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 195-197. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 22.
[29] *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, 1979, p. 95.
[30] *Idem*, p. 96-97.
[31] *Idem*, p. 154.
[32] *Idem*, p. 205-206.
[33] *Idem*, p. 184-185.
[34] *Texte românești din secolul al XVI-lea*, I. Catehismul lui Coresi, II. Pravila lui Coresi, III. Fragmentul Teodorescu, IV. Glosele Bogdan, V. Prefețe și epiloguri, ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coord. Ion Gheție, București, 1982, p. 90-92.
[35] *Idem*, p. 202-204.
[36] *Idem*, p. 321-323.
[37] *Idem*, p. 405-407.
[38] *Idem*, p. 555.
[39] *Idem*, p. 556.
[40] *Idem*, p. 557.
[41] *Idem*, p. 558.
[42] *Idem*, p. 563-566.
[43] *Idem*, p. 567-571.
[44] Antonius Bonfinius, *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*, Basel, 1568, decad. III, lib. 9, p. 542. Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 483.

BDD-A20544 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:38 UTC)